

SAHA ÇALIŞMASI*

Yazan: HORTENSE POWDERMAKER

Çeviren: BEYLÜ DIKEÇLİGİL

(Hacettepe Üni. Fen-Ede. Fak. Sosyoloji Doçenti)

Saha çalışması, insan topluluklarının ve kültürlerinin bulundukları mekân içinde incelenmesidir. Antropolojik saha çalışması şu özellikleri ile karakterize edilir: Araştırmacı sahada uzun bir müddet kalır. Toplumu gözlemlerken katılımlı gözlem yapar. Yerli halkın iç görünümünü anlamaya çalışır. Sosyal bilimci olarak değer yargılarından uzak bir bakış açısı kurmak ve muhafaza etmek hedefini güder. İnsan organizması biyoloji için neyse, toplumun da sosyal bilimci için önceden yapılmış hazır (ready-made) bir laboratuvar olduğu söylenebilir.

Saha çalışması uzun zaman kültürel antropologların, daha az derecede de sosyologların alamet-i farikası gibiydi. Giderek siyaset bilimcilerin, sosyal psikologların ve diğer sosyal bilimcilerin kullandıkları bir metod olmuştur. Saha çalışmasının tarihi, problemleri ve metodları bakımından Antropoloji ve sosyoloji arasında farklılıklar vardır. Bununla beraber günümüzde benzerliğe doğru bir eğilim söz konusudur.

Morgan'ın İrocuus incelemesi biraz daha önce ortaya çıkmış olmasına rağmen, Antropologlar 19. yüzyılın sonlarına doğru saha çalışmalarına başlamışlardı. Antropolojik saha çalışmasının ilk temel ve başta gelen örnekleri, göze çarpan istisnalar olarak Almanya'da Thurnwald'ın ve Fransa'da Levi-Strauss'un çalışmaları dışında, İngiliz ve Amerikan antropolojisinde görülmektedir. İlk örnekler arasında İngiliz Colombiyasında Boas'ın ve Haddon'un çalışmaları ve Pasifik bölgesinde Torres Strait içindeki katılımları sayabiliriz. Bu çalışmalardaki hedefleri, insan kültürünün çeşitlemelerini yaygın bir şekilde inceleyerek insan bilgisinin sınırlarını genişletmekti.

Malinowski'nin 1922'de yayınlanan "Argonauts of the Western Pasifik" adlı eseri saha çalışmasındaki büyük bir potansiyeli ortaya çıkarmış oldu. Trobriand adasındaki yerliler arasında aşağı yukarı üç yıl yaşarak ortaya koyduğu bu inceleme ile Malinowski, saha çalışmacıları için halen de kullanılmaya devam edilen yeni standartlar ortaya koymuş oldu. Saha çalışması, kabile hayatını yaşayan bir toplumun bilgisini edinmek için o topluma girerek, daha doğru bir deyimle içine dalarak bir taraftan o kültürün bir üyesi gi-

* *International encyclopedia of Social Sciences. "Field study" maddesi.*

bi konuşma, duyma, görme, hissetme ve davranmaya çalışırken diğer taraftan farklı kültürden gelen eğitilmiş bir antropolog olarak araştırma yapmak anlamını taşımaya başladı. Araştırmacının yüzyüze ilişkilerden kaçınmasının çok zor olduğu küçük homojen kabilelerin incelenmesinde bu metodun ağır ilerleyen bir özellik taşıması önemlidir. Son yıllarda antropologların yaptığı toplum incelemelerinin büyüklüğü ve tiplerinin düzenlenmesi oldukça genişletilmiş bulunuyor. Bu genişleme ile yeni problemler ve yeni metodlar geliştirildi ise de belirli problemler ve metodlar sürekliliğini hala korumaktadır.

Saha Çalışmasına Başlama

Antropologlar saha projesi için belirli bir coğrafi ve kültürel saha seçerler, literatürü incelerler ve eğer kaydedilmişse sahaya gitmeden önce dili mümkün olduğu kadar öğrenirler. Zamanımızda sosyal antropologlar, sosyal ve kültür teorileri ve özel problemler ile de ilgilenmekte ve literatüre aşina olmaya gayret etmektedirler.

Bütün bunların sonucunda araştırmacı sahaya yalnız mı, ailesi ile birlikte mi veya bir takımın üyesi olarak mı gideceğine karar verir. Geçmişte kural, saha çalışmacısının sahaya yalnız gitmesi şeklindeydi. Farklı disiplinlerden belirli bir sayıda antropologlar ve bilimcilerden oluşan araştırma grubunun (research team) kurulması yeni bir eğilimdir. Her metodun avantajları ve dezavantajları vardır. Saha araştırmacısının yalnız olması, yerli halkla yakın bir arkadaşlık kurmasına yol açtığından saha tecrübesini büyük bir yoğunlukta yaşamasına sebep olur ve daha gizli verilerin (the intimate data) toplanmasını sağlayabilir.

Saha çalışmacısı ister yalnız, isterse ailesi veya bir takımın üyesi olarak sahaya gitmiş olsun, araştırma projesinin resmi tasdikinin ve eğer mümkünse sahadaki işbirliğinin (kooperasyonun) o toplumun otoritesi tarafından güven altına alınması gerekmektedir. Söz konusu otorite, klanın yaşlı grubundan biri, bir şef, kabilenin reisi, koloni hükümetinin veya bağımsız milletin idarecisi, sanayi şirketinin genel müdürü veya herhangi bir baskın (dominant) ekonomik, sosyal veya politik grubun liderleri olabilir. Kim olursa olsun bu otoritelerin hepsi çoğunlukla, araştırmacının statükoya (mevcut duruma) zararlı olup olmayacağı yani fertlere ve topluluğa zararlı olabilecek herhangi bir malumatı ifşa etmeme hususunda araştırmacıya güvenilip güvenilmeyeceği konusu ile ilgilenirler. Bir antropolojik saha çalışmacısının geleneksel konumu, bir sosyo-kültürel değişme aracı olmaktan çok, öğrenmek için gelen ve malumatı ağzından kaçırmayacak, gösterilen yakınlığa ihanet etmeyecek bir akademisyen olmayı gerektirir. Uygulamalı sosyal bilimciler, antropologlar, sosyologlar, iktisatçılar ve diğerleri bazen hem inceleme yaparlar hem de sosyal değişmeyi yürütmeye yardım ederler. Ancak bu oldukça farklı bir saha çalışması çeşididir.*

Otoriteden izin ve onay almak sadece ilk adımdır. Saha çalışmacısı daha sonra incelemek istediği insanların gönlünü kazanmak zorundadır. Onlara da otoriteye yaptığı gibi aralarında bulunmasının sebeplerini açıklamalı mümkün olduğu kadar sade ve dürüst olmalıdır. Genelde, dürüstlükten başka işleyen geçerli bir şey yoktur.

* IBkz. Örnek olarak *Antropology* maddesi içinde ve *Aplied Anthropology* başlıca madde

Kabile toplumu veya modern toplum olsun bazı toplumlarda insanlar, tanımadıkları birisinin kendi adetlerini araştırmak ve dillerini öğrenmek isteğiyle uzun bir yolculuğu göze alarak aralarına girmesinden rahatsız olabilirler, keyifleri kaçabilir. Antropolog daha başlangıçta kendisini, kendi ırk ve kültüründen olan ve yerli insanlar tarafından bilinen diğer yabancılardan (misyoner, hükümet yetkilisi, tüccar, tarımcı veya işgücü aracı) ayırdetmek zorundadır. Bu husus çok önemlidir. Saha çalışmacısının gözlem yapabilme imkanını büyük ölçüde etkiler. Ayrıca saha çalışmacısının kaldığı ev, topluluğun sosyal faaliyetlerinin merkezinde olmalıdır ki, alışveriş ve diğer sosyal faaliyetlerin gözlemlenmesi kolaylaşsın. Evin konumu da saha çalışmacısı ve diğer yabancılar arasındaki önemli bir farklılığın sembolik ifadesidir.

Saha çalışmacısının rolü yavaş yavaş gelişir. Çoğunlukla bu rol gelişimi farklı yönlerde olur ve bütün ortamlarda veya bütün saha çalışmacıları için aynı değildir. Araştırmacı, belirli hizmetleri sunmak suretiyle işe başlayabilir. Kabile toplumuna araştırmacı, çoğunlukla süs eşyasından, kazma ve bıçaklara kadar sıralanabilecek çeşitli eşyalar getirir. Bundan başka onların ihtiyacı olan aspirin ve malarya gibi hastalıklara çare olabilecek ilaçlar getirebilir. Modern toplumlarda ise araştırmacı sık sık öğretmenlerle, kilise mensupları ile beraber olup, ticaret odası veya kendisini davet eden başka önemli grupların davetlerini onlarla sohbet etmek için kabul eder. Sadece yardımcı olmakla kalmayıp, onların da kendisi ile temas kurmalarını ve kendisini tanımalarını da kolaylaştırmalıdır.

İlk Adımlar

Takriben ilk ay boyunca saha çalışmacısı sezgilerini ve bütün duygusal etkilenmelerini kullanarak işi çok yavaştan alır. Uyanık yürür, yerli etiket ve tabuların formlarını mümkün olduğu kadar çabuk öğrenmeye gayret eder. Zaman zaman kendi nezaketi ve duyarlılığı hakkında diğerlerinin taşıdığı duygular konusunda şüpheye düşebilir. Keza araştırmacılar, yabancı bir ortamda bulunmaktan doğan endişeler, kuruntular gibi kendi duygusal problemleriyle de başa çıkmak zorundadırlar. Önceden banta kaydedilmemiş yabancı ve garip dili, yabancı kültürün içine girmek suretiyle öğrenerek güçlüklerin üstesinden gelebilirler. Onların kendisini mahremiyetlerine zorla giren birisi olarak görüp görmediklerini sorular sorarak öğrenebilir. Saha çalışmacıları çekingen oluşları bakımından da birbirlerinden farklıdırlar. Ancak önceden bu tip bir tecrübesi olmayan çoğu insanın, sahaya ilk girişinde bile uyum sağladığı görülebilmektedir.,

Saha çalışmacısı diğer insanlarla birlikteliği sağladığı, endişe ve kuruntularını kontrol etmeyi öğrendiği zaman, işinin normal akışını er geç kuracaktır. Çoğunlukla ise, nisbeten şahsi olmayan görevlerle başlamak akıllıca bir yoldur. Eğer araştırmacı bunu yapmamışsa, ilk zorunluluklar arasında dil öğrenmek yer alır. Saha çalışmacılarının dil öğrenme kabiliyetleri kadar kabile dillerinin karmaşık oluş derecesi de farklıdır. Ancak önceden kayda alınmamış bir dil, herkes için belli ve açık güçlükleri getirir. Margaret Mead (1939) saha çalışmasına yerli dilin kullanımı ve öğrenimi olmak üzere faydalı bir ayırım getirdi. Bir dili konuşma ve anlama konusunda saha çalışmacısı ile dil bilimciden aynı şey beklenilmez. Saha çalışmacısı dili anlayamadığı zamanlarda ve belirli problemlerde çoğunlukla tercümanlarla birlikte çalışır. Böylece dil problemi çözülmüş olur. Ter-

cümanın statüsü, cinsiyeti ve şahsiyeti belirli ortamlarda ve durumlarda güçlükler sebepten olabildiği gibi faydalı da olabilir. Bu yüzden birkaç tercüman bulundurmamak iyi olur. Dil problemini kökünden halledecek herhangi bir kestirme çözüm yolu yoktur. İdeal olan saha çalışmacısının yerli dilin bir uzmanı olmasıdır. Zaman sınırlılığı ve ortamın saklı güçlükleri içinde saha çalışmacısı çoğunlukla elinden gelenin en iyisini yapmalıdır.

Nüfus sayımı da önce yapılacak görevlerden birisidir. Bu görev şahsi bir amaca dayanmayan zorumlu bir nitelik taşımaktadır. İnsanların mekanda ne şekilde dağıldıklarını belirlemek ve komşuluk durumlarının nasıl olduğunu bilmek gereklidir. Saha çalışmacısı bir komşudan diğerine giderken meslekleri de bilmelidir (Modern geniş toplumlarda resmi sayımlar genellikle kullanışlı olmaktadır.)

Kültürel Katılım

Katılma ve gözlem araştırmanın en önemli parçasıdır. Saha çalışmacısı bir ölçüde tabii tarihiye benzer. Gözlem yapar, mümkün olduğu kadar not alır. Hatta bütün gözlemlerinin ilgili ve uygun olup olmadığına bakmaksızın not alır. Üyeliğe kabul töreni, evlilik ve ölüm ayinleri gibi hazırlıkların altı veya daha fazla ay süren uzun ve dolaşık safhalarını izler. Aynı zamanda, toplulukta bu safhaların hazırlıkları sürerken, sürüp giden gündelik hayatın akışının bir saniyesini de kaçırmamaya gayret ederek gözlem yapar. Avlanma, balıkçılık, tarla ekimi, pişirme gibi iktisadi görevlerinde topluluk üyelerine arkadaşlık eder. Onların teklifsiz, rahat oldukları zamanlarda yaptıkları konuşma ve dedikoduları dinler. Böylece daha sonra izlemeye, araştırmaya değer hususlar hakkında yeni ipuçları, işaretler toplamış olur. Çoğunlukla bir kadın antropolog tek başına bir erkekten daha tam bir katılımı gerçekleştirmektedir. Zira erkeğin faaliyet sahası, genellikle diğer erkeklerle birarada olmak ile sınırlanmıştır. Hatta cinsiyet ayrımlarının kesin olduğu yerlerde bile kadın antropolog kadınlarla olduğu kadar erkeklerle de çalışabilir. Kimse ondan korkmaz, ürkmez.

Saha çalışmasında katılımın yoğunluğu bir durumdan diğerine olduğu gibi ve araştırmacılar arasında da değişmektedir. Nuer'ler Evans-Pritchard'a katılım için çok az bir şans verdiler. Nuer kabilesi her zaman araştırmacının kampının etrafında, içinde inatçı ve durdurak bilmez ziyaretçiler oldular. Araştırmacı her türlü mahremiyetin yokluğuna katlandı (Evans-Pritchard 1940).

Bazı antropologlar ritüel danslara, bayramlara, festivallere ve benzer sosyal olaylara katılırken, bazıları da sadece not almayı tercih eder. Bir anlamda kendilerini not almak ile sınırlandırır. Saha çalışmacısının sosyal duruma ilişkin duygusu, şahsi arzuları ve sınırlamaları katılımın ne zaman ve ne kadar olacağını belirler.

Saha çalışmacısı, bütün topluma katılım derecesi ne olursa olsun, normal olarak birkaç insanla arkadaşlık geliştirir. Bu insanlar onun toplulukta uygun bir yer bulmasına yardım ederler. Bu arkadaşlar onun en iyi habercileri, bilgi vericileri (informant)* olurlar. Şef, şifacı gibi fertlerin hizmetlerini ve diğer hizmetçileri sağlarlar.

* Türkçe literatürde informant karşılığı olarak "muhabir" terimi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu konuda nispeten ilk çevirilerde "muhabir" deyiimi kullanılmıştır.

Çoğunlukla resmi olmayan bir evlat edinme, bir oğul, kız, kız kardeş veya erkek kardeş antropoloğun toplulukta yerini bulmasına ve bilgisini genişletme ve derinleştirmesine yardımcı olmaktadır.

Company of Man adlı eserde (Casagrande 1960) her katılımcı antropolog için, hem yakın beraberliklerin kurucusu hem de önemli bir öğretmen durumunda olan anah-tar bilgi vericilerin (key informants) taslak profilleri verilmektedir.

Saha çalışmacısı sosyal dış hatlara aşına olduğunda ve topluluk tarafından az veya çok kabul edildiğini hissettiğinde akrabalık sistemi evlilik ve ikamet şekilleri, iktisadi ve politik organizasyon, büyüculük ve sihirlerle ilgili inançlar ve uygulamalar gibi antropolojik problemler üzerinde veya başka yönlerden toplumda önemli olan ve kendisi için en-teresan gelen hayatın diğer yönleri üzerinde sistematik olarak çalışmaya başlar. Önceden çerçevesi belirlenmiş, ve belirlenmemiş (unstructured) mülakatlarla sorular sorar, cevap-lardan ortaya çıkan örnekler (patterns) arasındaki uyumsuzlukların ve uyumlulukların öl-çümünü not alır. Çoğunlukla ihtilaf ideal ile gerçek (real) arasında ortaya çıkmaktadır. Diğer bir metod, Oscar Lewis (1961) tarafından etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bir aile-den bir üye yerine farklı üyelerle yapılan uzun mülakatlar banda kaydedilmiştir. Horten-se Powdermaker (1962) Afrikalı yardımcısına Afrikalılar arasındaki konuşmaları banda aldırması. Böylece Afrika hayatının ince kurnazlıkları, cin fikirleri ve duygularının ken-diliğinden oluşan tonları açığa çıkarılmış oldu.

Beklenilmeyen ve şans eseri ortaya çıkan olaylar (bir münakaşa gibi) saha çalış-macısının kültürde varlığını bilmediği veya belki sadece bulanıkça şüphelendiği yönlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yalanlar da, belirli seviyelerde hakikat kadar bilgi vericidir. Mississippi'deki incelemede orta sınıf beyaz insanların geçmişleri hakkında tutarlı yalan söylemeleri, o sosyal çevrenin önde gelen değerlerinden birini (aristokratik aile geçmişine sahip soy) açığa çıkarmış oldu (Powdermaker 1939). Bu araştırmada ba-şarısızların ve yeni gelenlerin karşı koydukları veya uymaya çalıştıkları baskıları ifşa et-meleri de bir başka mükemmel veri kaynağıydı.

Topluluğa katılan veya mülakat yapan her antropolog ile insanlar arasında yüksek derecede değiş-tokuş ilişkisinin bulunması gerekir. Bu gereklilik ve ihtiyaç sosyal ve ta-bii bilimlerde, metodlar arasındaki bir önemli farklılığı sergilemektedir. Kimyacı veya fi-zikçi moleküller veya atomlar ile şahsi iletişim kurmaz, ama iletişim sosyal bilimci için gereklidir ve büyük ölçüde onun psikolojik kaynaşmasına bağlıdır.*

Saha çalışmacısı sahada özel problemlerle karşı karşıya geldiğinde hem tarafsız hem de ilgili olmak zorundadır. Bu çifte rol, antropologun şahsiyetinin saklı bir parçası veya eğitimle pekiştirilen kendilik imajıdır (self imaje) diyebiliriz. Bu özelliğe sahip olan antropolog rolünü kendiliğinden ve kolaylıkla oynar. Goffman (1961) problemi şu şekil-de ortaya koymuştur: Saha çalışmacısı tarafından hissedilen gerilimin derecesi, kendili-ğinden olan ve kendiliğinden olmayan roller arasındaki benzeşim seviyesine bağlıdır.*

* Ç. N. Saha çalışmacısı gerçeği olduğu gibi kabul eden, hoşgörüllü ancak metodolojik prensipleri de koruyan bir şahsiyet yapısına sahip ise rolünü kendiliğinden oynayacak ve gerilim en az seviyeye in-miş olacaktır.

İncelenen toplulukla kaynaşmanın, bilimsel objektifliğin yokluğu anlamına geldiği düşüncesi hatalıdır. Antropolog kendi kaynaşmasının farkında olduğu zaman tarafsız kalabilir ve gözlem yapabilir. Gizli veya bilinçsiz kaynaşmalar tehlikelidir. Araştırmacı toplulukta ezilen kişi veya yüksek sosyal seviyeleri sabit fikir halinde belirleme gayreti içindeyse, topluluğun dışında yer almadığı için kendi iletişimini ve objektifliğini sınırlamış olacaktır. Yüksek derecede tabakalaşmış toplumda da araştırmacı farklı birimler içinde kolaylıkla hareket etmelidir.

Bunlara ek olarak, açık kaynaşmalar (open involvement) ve tarafsız olma kapasitesinin arkadaşlık kurabilme, sabır, incelik, tahammül kadar yalnız kalabilme ve muğlak olabilme özellikleri ile de ilgili olduğu görülmektedir. Diğer mizaç özellikleri farklı saha ortamlarında farklı olabilir.

Şöhretine rağmen çoğunlukla, sözde-kültür şoku, eğitim görmüş bir antropoloğun problemlerinden biri değildir. Her şeyden önce antropolog inceleyeceği insanlar hakkında genel bilgi ve kaynaklardan edindiği bilgiler ile sahaya gider. İkincisi, antropoloğun kültürün içine girmesi öylesine tedricen olur ki, kültürü anlaması için yeteri kadar zaman vardır. Kültür şoku gerçekte aksi yönde meydana gelir. Antropolog kültür şokunu, uzun bir dönem kabilevi bir toplulukta yaşadktan sonra kendi modern şehir toplumuna döndüğü zaman daha çok yaşamaktadır.

Saha çalışmacısının başlangıçtaki teorik yaklaşımı büyük önem taşır. Tarihi yeniden yapılandırma (historical reconstruction), fonksiyonalizm, yapısal veya kültürel yaklaşım ve psikolojik antropoloji belli başlı önde gelen referans çerçeveleri arasındadır. Her bir yaklaşım, saha araştırmacısının problemleri seçimini, topladığı verilerin tipini, topladığı ipuçlarının çeşidini, kullandığı teknikleri, hipotezlerini ve yorumlarını etkilemektedir. Veri toplama ve teorileştirme zorunlu olarak ayrı süreçler değillerdir. Saha araştırmacısı katılımda bulunurken, gözlem yaparken ve mülakat yaparken çoğu kere aynı zamanda da hipotezleri zihninde tartışıyor, verileri karşılaştırıyor ve ilgili teorileri düşünüyordur. Saha çalışmasının kendine özgü niteliğinden dolayı antropoloğun sahadayken, amprik verileri hipotezlerden ve yorumlardan ayırarak kaydetmesi ve kesin veri ile etkilermeleri de birbirinden ayırması gerekmektedir. Bu yüzden kaç tane bilgi verici (informant) kullandığını, onların yaş, cinsiyet ve sosyal statüleri hakkında teferuatlı bilgi vererek anlatması ve verileri güvenli kılmada kullandığı metodların kesin tanımlamalarını ortaya koyması gerekmektedir.

Bilimsel standartlar mümkün olduğu kadar tam bir dürüstlüğü ve hipotezlerin sınanabilmesi için olumlu ve olumsuz sayılabilecek bütün verilerin birlikte toplanmasını gerektirir. Öyle ki, okuyucunun verilerden farklı yorumları yapması mümkün olmalıdır. Bu alanda en açık hatta kabaca sayılabilecek dürüst takdimlerden biri Cora Dubois'in Alorese hakkındaki incelemesidir. (1944).

Saha Çalışmasında Yeni Eğilimler

Bütün antropolojik saha çalışmalarında yukarıda belirtilen hususlar nispi olarak mevcuttur. Yeni eğilimlerde, topluluğu bütün ayrıntıları ile tümüyle incelemekten çok

belirli, özel problemlere ağırlık verilmektedir; daha geniş ve karmaşık toplumlarda çalışmaya; örnekleme ile daha çok ilgilenmeye, sosyolojik saha taramaları (survey) ile birlikte geleneksel katılma, gözlem ve mülakat tekniklerini kullanmaya ağırlık verilmektedir. Saha çalışmacısının bir insan olduğu incelenen ortamın da bir parçası olduğu gerçeği artık farkedilmiş durumdadır. Yeni eğilimde bu farkediş, samimi bir şekilde vurgulanmaktadır.

Karmaşık problemler üzerinde ve geniş toplumlarda çalışırken takım (team) halinde sahaya çıkmanın açık ve belirgin avantajları vardır. Sahada ilk disiplinlerarası takımlardan biri, Navajo (1946)'yı inceleyen antropolog Clyde Kluckhohn ve fizikçi Dorotthe Leighton'un kurdukları takımdı. Bu mahalli araştırma tecrübesi, 12 sosyal bilimciden oluşan bu takım tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Bir tarihçi ve bir siyaset bilimci dışında antropologlardan kurulu takımdaki siyaset bilimcisi Uganda ve Tanganika'da siyasi gelişme üzerinde çalışmıştı (1960). Sonra Doğu Afrika Sosyal Araştırma Enstitüsü yöneticisi olmuştu. Bu takımın üyeleri birbirlerinden bağımsız çalıştılar. Bir başka takım çalışmasına örnek olarak, altı kültürde çocuk yetiştirme konusunda karşılaştırmalı inceleme yapan John ve Beatrice Whiting yönetimindeki takımı örnek olarak verebiliriz. Bu çalışmada erkek ve kadın çalışmacılardan oluşan 6 takım vardı. Bu düzenleme de bir başka takım çeşidini göstermektedir. En yoğun disiplinlerarası yaklaşım, Porto Rico'da şizofreni konusunda bir sosyolog, bir antropolog, psikiyatristler ve sosyal çalışmacıların birlikte yaptıkları incelemede (Rogler ve Hollingshead 1965) sergilenmiş oldu. Çok sayıda disiplini kapsayan saha takımları (field teams) ilk defa antropologlar tarafından başlatılmıştır.

Geçmişte antropologlar örnekleme probleminden habersizdiler. Tarihi yeniden yapılanma (historical reconstruction) yaklaşımında yeterli uygun (adequate) örnek hemen hemen imkansız olabilirdi. Ancak fonksiyonel küçük topluluklarda, köyün toplam nüfusu çoğunlukla saha çalışmacısının secere haritasında görüldüğü için herhangi bir istatistik metodlar kullanılmaksızın davranış şekillerinin (formlarının) sıklığının belirlenmesi bugüne göre nisbeten kolaydı. Bugün daha geniş toplumlarda çalışma yapıldığından antropolog, çoğunlukla örnekleri belirlemek için veya araştırmanın kalitatif görünümünün etkisini yoketmek veya kanıtlamak amacıyla saha çalışmasının başlangıcında yardımcılarına tesadüfi örnekleme yaptırmaktadır. Ancak araştırmacı ve yardımcıları bir gruba girmedikleri takdirde, tesadüfi örnekleme (random sample) gerçeğe uygun bir şekilde almada zorluklar ortaya çıkabilmektedir.

Karmaşık çağdaş toplumlarda çalışmak, bir başka problemi de ortaya çıkarmaktadır. Bu problem toplumların farklı ideolojileri barındıran çifte güç yapılarına (dual power structures) sahip olmalarıdır. Her iki yapıda da çalışmak görüldüğü gibi kolay değildir. Kendilik merkezli oluş (centricity) problemi vardır. Çoğu antropolog ideolojik-merkezli oluş (ideolojik centricity) ile başetmeyi, kültür-merkezli oluş (ethnocentricity) ile karşı karşıya kalmaktan daha zor bulurlar. Antropoloğun nisbi objektifliği kazanması metodolojik eğitimin yamsıra yamyamlık, büyücülük ve diğer kabilevi adetler hakkında önceden bilgi edinmesi ve eğitilmesine bağlı olmaktadır. Objektiflik konusunda antropologu yıldıran ve korkutan husus, güçlü siyasi veya sosyal bağlılık konusundaki bilgilerde objek-

tif olmanın zorluğudur. Diğer taraftan hiçbir bağılılığı olmayan birisinin, bağılılığı olanları anlayabilmesi mümkün olmayabilir.

Sosyolojide Saha Çalışması

Antropologlar karmaşık modern toplumlardaki problemler üzerinde çalışırken sosyolojiye yaklaşmış oldular. Tarihi ve metodolojisi bakımından antropolojidekinden farklı olmasına rağmen saha çalışması, sosyolojinin pratiğinde uzun zamandan beri vardı. Karşılaştırmalı bilgiler elde etmek için uzaklara seyahat eden ilk antropologların aksine sosyolojideki ilk saha çalışmacıları, öncelikle sanayi devriminin ve şehir proletaryası artışının getirdiği birçok acil problemler içinde bulunan kendi toplumlarının reformu ile ilgilenmekteydiler. İngiltere'de Beatrice Potter (daha sonra Mrs. Sidney Webb adını almıştı) ve Charles Booth, Fransa'da ise Le Play fakirler arasında karışmışlar, dolaysız gözlem ve mülakatlar yaparak saha incelemelerini gerçekleştirmişlerdi.

Amerikan Sosyologları da modern toplumun eleştirisini yapan Avrupa geleneğini izlediler. İlk göze çarpan araştırmalar, The Hull-House Maps and Papers (1895) ve W.E.B Dubois'in The Philadelphia Negro (1899) incelemeleri oldu. Şehirdeki fakir insanlar arasında saha çalışması tipi, Chicago Üniversitesinde Louis Wirth, Robert E. Park ve onların çok sayıda kaabiliyetli öğrencileri tarafından geliştirildi. Etnik ve ırki azınlıkların yanı sıra suçlu, serseri, aylak ve fahişe grupları arasına girerek şartları incelediler. Bu gruplardaki insanlar garip nitelikleriyle belki de çoğu orta-sınıf Amerikan sosyologlarına yabancıydılar.

Antropologlar egzotik insanları uzak ülkelerde incelerken sosyolojide bu tip saha çalışmalarından önce sosyologlar kendi toplumunun insanlarını evlerinde tetkik ediyorlardı.

Temel konunun ne olduğu meselesinde geleneksel belirleme zayıflamaktadır. Her iki disiplinin üyeleri ve diğer sosyal bilimciler giderek ilkel yazısız (primitive preliterate) ve modern yazılı (modern literate) toplumları incelemektedirler. Sadece konularda değil problemlerde de değiş tokuş oldu. Sosyal yapı, topluluklar, sosyal değişme ve fertlerarası ilişkiler (sosyal hareketlilik, sosyal şartlanma, rol ifası) her iki disiplin için de genel konular haline gelmiştir.

Robert ve Helen Lynd ve William Woot Whyte gibi birkaç sosyolog, Middletown (1929) ve Street Corner Society (1943) gibi değerli ve seçkin incelemelerinde antropologların kullandıkları metodlar ve teknikleri model olarak kullandılar. Ancak genelde sosyolojide, mümkün olduğu kadar tabii bilimleri örnek almak eğilimi vardı. Bu amaçla öncelikle survey kullanılarak saha problemleri kantitatif verilerle smırlandırılmaya ve böylece emniyete alınmaya çalışılıyordu. 1959'da Nothan Giazzer bu konu ile ilgili olarak şunları yazıyordu: "Zamanımızda sosyolog, ilgi sahası ne olursa olsun-topluluk, kriminoloji, evlilik ve aile, dünya politikası, sosyal sınıflar, mesken gibi-insanlara sorular soran ve sonra da aldığı cevapları istatistiksel analizlere tabii tutan birisidir. Eğer sosyolog kendisine soru sormuyorsa, başkalarına sorarak onları kirabyor demektir. Ya da böyle değilse nüfus sayımcıları, sosyal çalışmacılar ve diğerleri tarafından sorular sorularak toplanan istatistikleri (sayısal verileri) analiz ediyordur" (1959) (1964, ss. 43-44). Sosyo-

lojinin başlangıcı ile istatistikin gelişmesi İngiltere'de aynı döneme rastlanmaktadır. Böylece ikisi arasında tesadüf sayılamayacak bir ilişki kurulmuş oldu.

Çoğu sosyolojik saha incelemesi, Şahsî katılma ve tafsîlatlı gözlemlerden yoksundur. Şeklillendirilmiş, soru kâğıtları (formal Questionnaires) saha çalışmacısı ile incelediği insanlar arasında bir engel olabilir. John Bennett ve Kurt Wolff'a göre (1955) tipik bir sosyolog, tabii bilimlerin tarafsızlığına ve objektifliğine sahip olmak ve incelediği insanlara objeler olarak bakmak veya daha iyi bir görüşle araştırmacının bir çeşit şahsî ilişkilerle girdiği insanları arkadaştan çok süjeler olarak kabul etmek gayretindedir.

Yeni eğilim antropoloji ve sosyolojinin metodoloji konusunda en azından bir derece yer değiştirmesi şeklinde belirmektedir. Antropologlar giderek kendi yaklaşımlarındaki hümanizmi reddetmeye veya bırakmaya ve saha problemlerinde seçim yapmaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımın kendilerini kesin bilimsel bir metoda yaklaştıracaklarını düşünüyorlar. Bazı antropologlar tabii bilimlerin metodlarını örnek almaya çalışmaktadırlar. Ancak bu benzeme maalesef çoğu kez ondokuzuncu yüzyıl biliminde yaygın olan nedenselliğin mekanistik yorumudur. Bu yorum yerini şimdi indeterminizm ve ihtimaliyat eğrileri ile ilgili yoruma bıraktı. Bu duruma işaret eden sosyologlardan biri olan Melville Dalton şöyle yazıyordu: "Ondokuzuncu yüzyıl biliminin doğmatizminden etkilenen araştırma metodolojisi, sosyal ve psikolojik bilimlerde şimdi daha fazla kendinden emin olurken fiziki bilimlerde giderek daha mütevazî olmaktadır" (Dalton 1959, s. 273).

Bir Fert Olarak Saha Çalıştırmacısı

Henüz eğilim olarak adlandırılabilir kadar güçlü olmayan oldukça yeni bir gelişme vardır. Bu gelişme, saha çalışmacısının incelediği ortamın saklı (inherent) bir parçası olduğu ve bilimsel reaksiyonları kadar şahsî reaksiyonlarının da araştırma sürecinin önemli bir parçası olduğu yönündedir. Saha çalışmacıları, insan yüzü robot imajının varlığına veya bazılarının böyle olmaya çalışmalarına rağmen, şüphesiz uzun zamandır araştırmanın insan unsurları olarak bilindiler. Ancak saha çalışmacısının şahsiyetini ve bütün insani özelliklerini, bilimsel bakımdan önemli kabul eden görüşe karşı bir mukavemet de söz konusuydu.

Araştırmacının hatalarına, onun bazı işlemlerindeki deneme-yanılma durumuna, şansın rolüne, gösterdiği reaksiyonların yabancı bir insan ve kültür üzerindeki etkisine ve benzeri diğer şahsî faktörlere yayınlarda nisbi olarak çok az bir yer veriliyordu. Birkaç istisna dışında antropologlar monografilerinin giriş bölümünde bu gibi noktalara birkaç paragraf veya sayfa ayırıyorlar ya da yazıya dökmeyip özel sohbetlerine havale ediyorlardı. Tabii bilimlerin örnek alındığı uzun dönemden sonra, şimdi bazı sosyologlar kendi disiplinlerinde kendine özgü insani özellikleri farketmiş durumdalar. Sociologists at Work (Hammond 1964) kitabı içinde 13 seçkin sosyolog, saha araştırması, projelerini nasıl geliştirdikleri konusundaki şahsî düşüncelerini samimi ve dürüst bir şekilde vermektedirler. Bu eserde sahadaki başarıları kadar hayal kırıklıklarını da, sadece olması gerekenlerin değil fiiliyatta ne olduğunu da açıkça anlatmaktadırlar. Stranger and Friend: The Way of an Anthropologist (Powdermaker 1966) adlı eser, bir antropoloğun yaptığı saha incelemelerinde hataları kadar başarıları incelediği insanlarla olan ilişkileri, şahsiyeti